

π. Μπράντον Γκάλλαχερ (Brandon Gallaher)

Ἀνταμώνοντας με τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση στὴ νεοτερικὴ Δύση: Φυσικὸς νόμος, ὁμοφυλοφιλία καὶ ζῶσα παράδοση

Μετάφραση ἀπὸ τὰ Ἀγγλικά¹: Νίκος Μανωλόπουλος

Πόνος καὶ Θεολογία

εωρῶ τὸ θέμα τῆς ὁμοφυλοφιλίας ὀδυνηρό. Βρίσκω αὐτὸ τὸ θέμα δύσκολο. Δὲν σχολιάζω συνήθως τὸ πῶς κάτι με ἐπηρεάζει προσωπικά, στὴν ἐπιστημονικὴ μελέτη. Ἀλλὰ αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἐξαίρεση. Τουλάχιστον μέρος αὐτοῦ ποῦ με ἔφερε στὴν Ὁρθοδοξία, ἐδῶ καὶ πάνω ἀπὸ 25 χρόνια, ἀπὸ τὸν εὐαγγελικὸ Ἀγγλικανισμό στὸν ὁποῖον γεννήθηκα, ἦταν ἓνας συνδυασμὸς κόπωσης ἀπὸ τὴν ἀτέρμονη ἀντιπαράθεση σχετικὰ μετὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία καὶ μιᾶς αἴσθησης ὅτι οἱ ἀλλαγές ποῦ γίνονταν τότε στὴν ἐκκλησία μου ἀποτελοῦσαν διολίσθηση ἐκτὸς τῆς κλασικῆς Χριστιανοσύνης. Ἦταν ἐπίσης ὀδυνηρό, γιατί ὁ μεγάλος μου ἀδελφός – ἓνα πρόσωπο ποῦ ἦταν τὸ εἶδωλό μου ὅταν ἤμουν ἔφηβος – εἶναι ὁμοφυλόφιλος καὶ ἔχει ζήσει μετὰ τὸν ἰὸ τοῦ AIDS γιὰ δεκαετίες.

Ἀλλὰ δὲν θὰ μποροῦσα νὰ ἀποδράσω ἀπὸ τὸ θέμα ἐπιλέγοντας ἀπλῶς νὰ γίνω Ὁρθόδοξος. Καὶ τώρα διαπιστώνω ὅτι ἡ διαμάχη ἔχει φτάσει καὶ στὴν Ὁρθοδοξία. Κι αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἐκπλήξη. Ἄς μιλήσουμε ἀληθινὰ καὶ με ἀγάπη. Ὁμοφυλόφιλοι συμμετέχουν στὴ λατρεία δίπλα μας. Ὁμοφυλόφιλοι μᾶς κοινωνοῦν καὶ μᾶς ἐξομολογοῦν καὶ πολλοὶ προΐστανται σὲ κοινότητες μας. Σπουδάσα γιὰ νὰ γίνω ἱερέας μετὰ πολλοὺς ὁμοφυλόφιλους ἄνδρες στὸ σεμινάριο τοῦ Ἁγίου Βλαδίμηρου – ἀλλὰ (ὅπως γίνεται συνήθως) δὲν ἔμαθα ὅτι εἶναι ὁμοφυλόφιλοι, παρὰ μόνον μερικὰ χρῶ-

1. «Tangling with Orthodox tradition in the modern West: Natural law, homosexuality, and living tradition», *The Wheel* 13/14 (2018), σσ. 50-63. Σ.τ.Μ.: Οἱ μεταφράσεις τῶν πατερικῶν χωρίων ἔγιναν ἀπὸ τὶς ἀγγλικές μεταφράσεις τους σὲς ὅποῖες παραπέμπει ὁ συγγραφέας. Γιὰ νὰ εἶναι πληρέστερες οἱ ὑποσημειώσεις παραθέτουμε μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀπόστολου Ἀποστολίδη καὶ τὴν παραπομπὴ στὸ πρωτότυπο κείμενο τῶν Πατέρων.

νια ἀργότερα. Μερικοί ἐγκατέλειψαν τὴν Ἐκκλησία, μερικοί παρῆσαν τρωώντας ἀγάμια καὶ ὑπηρετοῦν στὶς ἐνορίες τους, ἐνῶ μερικοί λειτουργοῦν καὶ δὲν τηροῦν τὴν ἀγάμια, παραβιάζοντας τοὺς ὅρκους τους. Πρόσφατα ὑπῆρξε μιὰ ἀντιπαράθεση, ὅταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ στενοὺς μου φίλους καὶ πρῶην μαθητῆς μου παντρεύτηκε ἓναν ἄλλο ἄνδρα, ἓναν ἱερομόναχο, πού ἦταν ἐπίσης ἓνας παλιότερος φίλος, καὶ ὁ ὁποῖος ζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἀποδέσμευσή του ἀπὸ τοὺς μοναστικούς του ὅρκους καὶ τὴν καθάρεισή του ἀπὸ τὴν ἱεροσύνη. Ὑπέφεραν πολὺ πνευματικά. Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ συνέδραμε καὶ παραμένουν ἀκόμη πιστοὶ Ὁρθόδοξοι. Ὑπάρχει ἐπίσης ἓνας ὑπολογίσιμος ἀριθμὸς ὁμοφυλόφιλων ὀρθόδοξων θεολόγων. Μιὰς καὶ ὅλοι γνωρίζουμε ὅ ἓνας τὸν ἄλλο, εἶναι συχνὰ στενοὶ φίλοι καὶ συνάδελφοι. Αὐτὸ τὸ θεολογικὸ ζήτημα ἔχει διαρρήξει πολλὰ φίλιες στὸν μικρὸ μας κόσμο.

Ἄλλὰ θὰ ἦταν λάθος ἀπλῶς νὰ ἀφήσουμε τὴ συζήτηση στὴν ἐπικέντρωση ἐπὶ προσωπικοῦ, σὲ ἓνα εἰλικρινὰ χασοκὰ σκανδαλιστικὸ καὶ ὠμὸ πεδίο. Ὅλοι οἱ ὁμοφυλόφιλοι λαϊκοὶ πού γνωρίζω στὴν Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζουν τὴν ὀρθόδοξη παράδοση καὶ τὸ δόγμα μὲ μέγιστη σοβαρότητα. Ἀφενός, πρέπει νὰ ἀνταποκριθοῦμε στὸ θέμα μὲ ποιμαντικὴ οἰκονομία, καθοδηγώντας μὲ πληγωμένη καρδιά ἐκείνους πού χρειάζονται σωτηρία. Ἀφετέρου –καὶ αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ὑπέροτατο καθῆκον μας– πρέπει μὲ πίστη νὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ δώσουμε μιὰ θεολογικὴ ἀπόκριση ἀπὸ τὰ δάθη τῆς ἀγίας Ὁρθοδοξίας στὸν μαχητικὸ ἰσχυρισμὸ ὅτι τὰ ἐν λόγω πρόσωπα εἶναι δημιουργημένα «φοβερὰ καὶ θαυμαστά» (πρὸβλ. Ψαλμ. 139:14) ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀκριβῶς ὡς τέτοια πρόσωπα καὶ ὅτι, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἔτσι ἔχουν φτιαχτεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ ὁποῖος εὐλογεῖ τὶς ἐπιθυμίες τους καὶ τὴν ταυτότητα πού τὰ συνοδεύει, μποροῦν νὰ ζοῦν σὲ ὁμοφυλόφιλες σχέσεις ἀμοιβαίας δέσμευσης καὶ πιστότητας, σχέσεις οἱ ὁποῖες εὐλογοῦνται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ συνεπῶς δύνανται νὰ εὐλογηθοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία². Εἶναι αὐτὸ ἀληθινὸ; Εἶναι ὀρθόδοξο; Ἀποτελεῖ δική μας δουλειὰ νὰ στοχαστοῦμε πάνω σὲ τέτοιους ἰσχυρισμούς. Ἄν ἀπλῶς ὑποστηρίξουμε τὴν ἀλήθεια ἢ τὸ λάθος αὐτῶν τῶν ἰσχυρισμῶν χωρὶς ἐξέταση, αὐτὸ δὲν εἶναι θεολογία ἀλλὰ φονταμενταλισμὸς, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὅχι μόνο μέσω συντηρητικῶν, ἀλλὰ καὶ μέσω φιλελεύθερων μορφῶν.

Ἐπισκόπηση

Γιὰ μένα, τὸ κεντρικὸ ἐρώτημα στὴν τωρινὴ διαμάχη σχετικὰ μὲ τὴν ὁμοφυλοφιλία εἶναι ἂν μπορεῖ ἢ ὄχι ἡ Ὁρθοδοξία νὰ θεωρήσει «εὐλογημένες» τὶς ὁμοφυλοφιλικὲς σχέσεις οἱ ὁποῖες τελοῦν σὲ πλαίσιο δέσμευσης καὶ πιστότητας. Ἄλλὰ γιὰ νὰ ἀπαντήσουμε σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, πρέπει

2. Βλ. «For I Am Wonderfully Made»: Texts on Eastern Orthodoxy and LGBT Inclusion, ἔκδ. Misha Cherniak, Olga Gerassimenko, and Michael Brinkschroder (Warsaw: European Forum of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Christian Groups/Esuberanza, 2016).

νά δοκιμάσουμε πρώτα νά κατανοήσουμε τί σημαίνει κανονική σεξουαλικότητα μέσα στη δημιουργία, και ἂν ἡ σεξουαλικότητα καί τὸ φύλο στήν ὀρθόδοξη κατανόηση εἶναι κάτι ρευστό ἢ κάτι σταθερό. Δὲν μπορῶ νά ἀπαντήσω αὐτὸ τὸ ἐρώτημα σὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο. Αὐτὸ πού θέλω νά κάνω εἶναι νά δείξω ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία ὑπὸ τὴν παραδοσιακὴ της μορφή ἔχει μιὰ ἐν γένει κριτικὴ στάση ἀπέναντι σὲ ὅλες τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις – ἀκόμη καὶ αὐτὲς πού εἶναι σὲ συμφωνία μὲ τὸν φυσικὸ νόμο. Θὰ δώσω πολὺ ἀδρά τὶς βασικὲς γραμμὲς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θεολογίας τοῦ φυσικοῦ νόμου, προσπαθώντας νά δείξω ὅτι εἶναι ὄντως μέρος τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης.

Ὁρθοδοξία καὶ φυσικὸς κόσμος

Οἱ περισσότεροι Ὁρθόδοξοι νομίζουν ὅτι ὁ «φυσικὸς νόμος» εἶναι μιὰ ξεκάθαρα Δυτικὴ, ρωμαιοκαθολικὴ ἔννοια, πού προέρχεται ἀπὸ τὸν ἅγιο τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας Θωμᾶ Ἀκινάτη. Ἐδῶ δὲν ἔχουν πολὺ ἄδικο. Ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1225-1274) εἶναι αὐτὸς πού ἔδωσε κλασικὴ ἔκφραση σὲ αὐτὴ τὴν παράδοση, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ Ἀκινάτης πού τὴν ἐπινόησε. Τὴν κληρονόμησε ἀπὸ τὴν πατερικὴ παράδοση, τόσο τῆς Ἀνατολῆς ὅσο καὶ τῆς Δύσης, ἡ ὁποία τὴν ἄντλησε ἀπὸ τὸ Στωικισμὸ καί, γενικότερα, ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ ρωμαϊκὴ νομικὴ φιλοσοφία (πού ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Γάιο καὶ τὸν Οὐῆλιο, μεταξὺ ἄλλων)³. Βλέπουμε αὐτὸ τὸν τύπο σκέψης σὲ ἓνα διάσημο καὶ μὲ ἰδιαιτέρη ἐπιρροή ἀπόσπασμα τῆς *Πολιτείας* τοῦ Κικέρωνα (σὲ ἓνα σπάραγμα πού διατηρήθηκε ἀπὸ τὸν Λακτάντιο), ἀπὸ τὸ ὁποῖο μαθαίνουμε ὅτι «ὁ ἀληθινὸς νόμος εἶναι ὁ σωστὸς λόγος, σύμφωνος μὲ τὴ φύση, διαχεόμενος σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι σταθερὸς καὶ αἰώνιος. Καλεῖ στὸ καθῆκον μέσω τῶν ἐντολῶν του, συγκρατεῖ ἀπὸ τὸ ἔγκλημα μέσω τῶν ἀπαγορεύσεων του»⁴. Ὁ Ἀκινάτης εἶναι ἰδιαιτέρα πατερικὸς (ὄχι μόνο ἀυγουστίνειος) ὑπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική. Ἀκόμη πιὸ σημαντικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι πίσω ἀπὸ τὴ σύνολη παράδοση τοῦ φυσικοῦ νόμου βρῖσκεται ἡ πατερικὴ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων» (Ρωμ. 2:14-15)⁵.

Ἐπειδὴ ὁ Ἀκινάτης παραμένει ἡ κλασικὴ χριστιανικὴ ἔκφραση τοῦ

3. Δεῦ James T. Bretzke, «Research bibliography on the natural law» (updated January 2018) <https://www2.bc.edu/james-bretzke/NaturalLawBibliographyBretzke.Pdf>. For Orthodoxy: Stanley S. Harakas, «The natural law teaching of the Eastern Orthodox Church», *Greek Orthodox Theological Review* 9 (1964), σσ. 215-24.

4. Cicero, «On the Commonwealth» 3.33, στὸ *On the Commonwealth and on the Laws*, ἐπιμ.-μτφρ. James E. G. Zetzel (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), σ. 71.

5. Δεῦ Matthew Levering, «Christians and natural law», στὸ *Natural Law: A Jewish, Christian, and Islamic Dialogue*, ἐπιμ. Anver M. Emon, Matthew Levering & David Novak (Oxford: Oxford University Press, 2014), σσ. 66-110.

φυσικοῦ νόμου καὶ ἡ διδασκαλία του ἔχει μεγάλη ἐπιρροὴ σὲ ὅλη τὴ θεολογία (καὶ στὴν ὀρθόδοξη παράδοση στὶς πιὸ ἐκλατινισμένες μορφές της), ἅς δοῦμε τί δίδαξε γιὰ τὸν φυσικὸ νόμο⁶.

Θωμᾶς Ἀκινάτης

Γιὰ τὸν Ἀκινάτη ὁ ὀρισμὸς τοῦ νόμου εἶναι «μιὰ διευθέτηση τοῦ λόγου γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ», ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται ἀπὸ κάποιον ποὺ ἔχει ἐπιφορτιστεῖ μὲ «τὴν ἔγνοια γιὰ τὴν κοινότητα»⁷. Ὁ νόμος, γιὰ τὸν Ἀκινάτη, εἶναι μιὰ «ἐπιταγὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου», ἀπὸ ἓναν κυβερνήτη ποὺ διοικεῖ μιὰ τέλεια κοινότητα, ἡ ὁποία, στὴν περίπτωση τοῦ Θεοῦ, μπορεῖ νὰ ἐμπεριέχει «τὴν κοινότητα τοῦ σύμπαντος» μὲ τὸν Θεὸ ὡς νομοθέτη (ST I-II.91.1). Ἀποτελεῖ τὸν «κανὸνα καὶ τὸ μέτρο τῶν πράξεων» καὶ ἐπιδάλλει στὸ πρόσωπο νὰ πράττει ἢ νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὴν πράξη μέσω τῆς ἐπίκλησης τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ προσώπου ποὺ πράττει (ὁ νόμος συνδέεται μὲ τὸν λόγο, ὄχι μὲ τὴ θέληση, ἐπομένως δὲν εἶναι ἐξαναγκαστικός). Ἐπομένως, ὁ λόγος διατάσσει τοὺς σκοποὺς μας καὶ οἱ σκοποὶ μας εἶναι ἡ πρωταρχικὴ πηγὴ τῆς μελλοντικῆς μας πράξης, τὸ μέτρο καὶ ὁ κανὸνας τῆς πράξης. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ νόμος ταυτίζεται μὲ τὸν σκοπὸ ὁποιασδήποτε πράξης τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει ἓνα ἀνθρώπινο ὄν (ST I-II. 90.1). Ὁ τελικὸς σκοπὸς ἢ νόμος, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ πρακτικὸς λόγος σχετίζεται, εἶναι ἡ εὐδαιμονία ἢ ἡ ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρώπινης φύσης (ST I-II. 90.2).

Ὁ νόμος, γιὰ τὸν Ἀκινάτη, διακρίνεται σὲ τέσσερις μορφές:

1) Στὸν *αἰώνιο νόμο*, ποὺ εἶναι τὸ θεϊκὸ «σχέδιο διακυβέρνησης τοῦ κόσμου» ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι «ὁ κύριος του σύμπαντος» ἢ «ἡ θεία πρόνοια» («διατάσσει τὸν νόμο γιὰ τὴ διακυβέρνηση τοῦ κόσμου ποὺ προοιγνώσκει» ST I-II.91.1). Αὐτὴ ἡ πρόνοια ἔχει χαρακτηριστὰ θείας σοφίας, ποὺ εἶναι ἡ πληρότητα τῶν θείων ἰδεῶν πάνω στὴν βάση τῶν ὁποίων ὅλα τὰ πράγματα γίνονται (ST I-II.93.1). Ἐδῶ ὁ Ἀκινάτης ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν παράδοση τῶν *rationes seminales* ἢ *σπερματικῶν λόγων*, ἡ ὁποία ὑφίσταται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Πατέρες μέχρι σήμερα⁸.

2) Στὸν *θεῖο νόμο* ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὁ ὁποῖος διακρίνεται στὸν νόμο τοῦ Μωυσῆ καὶ τὸν νέο νόμο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκπληρώνει τὴν ὑπόσχεση τοῦ παλιοῦ (ST I-II.91.5).

6. Η βιβλιογραφία εἶναι ἐκτεταμένη, ἀλλὰ δὲς Jean Porter, *Natural and Divine Law: Reclaiming the Tradition* (Grand Rapids: Eerdmans, 1999) καὶ *Nature as Reason: A Thomistic Theory of the Natural Law* (Grand Rapids: Eerdmans, 2005), καὶ Fulvio di Blasi, *God and the Natural Law: A Rereading of Thomas Aquinas*, μτφρ. David Thunder (South Bend, IN: St Augustine's Press, 2006).

7. Thomas Aquinas, *Summa Theologica* I-II.90.4, στὸ *Thomas Aquinas: Treatise on Law*, ἐπιμ.-μτφρ. Richard J. Regan (Indianapolis/Cambridge: Hackett, 2000) (στὸ ἐξῆς ST). Ἐπίσης δὲς D. J. O'Connor, *Aquinas and the Natural Law* (London: Macmillan, 1967).

8. Δὲς Πλάτων, *Τίμαιος*, 29a-b, 30d-31a. Alcinous, *Didaskalikos* 9 & 16-17. Origen, *On First Principles* 1.2.2, καὶ *Comm. Jn.*, 1.34.243-245· *Αὐγουστίνος*, *Eighty-Three Different Questions*, Q.46, and *Retractations* 1.3.2· Πλωτίνος *Ἐννεάδα* 5 v. 7 καὶ v. 9. Dionysius, *Divine Names* 5.8.

3) Στὸν *φυσικό νόμο*, πού εἶναι ὁ ἐσωτερικός νόμος, ἐμφυτευμένος ἀπὸ τὸν Θεὸ στοὺς ἀνθρώπους, «ὥστε νὰ γνωρίζουν φυσικά» (ST I-II.90.4), καί

4) Στὸν *ἀνθρώπινο νόμο*, πού κατευθύνει τὶς ἀνθρώπινες πράξεις καὶ ὀρίζεται πρὸς χάρη τοῦ κοινοῦ καλοῦ τῆς πολιτικῆς κοινότητος (ὅπως λ.χ. τῆς κοινωνικῆς εὐταξίας) ἀπὸ ἐκείνους πού κυβερνοῦν τὴν πολιτικὴ κοινότητα (ὅπως ὁ μονάρχης) (ST I-II.95.4).

Ὁ φυσικός νόμος εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ δημιουργήματος στὸν αἰώνιο νόμο (ST I-II.96.2), ὅπως ὁ ἴδιος ἐκφράζεται στὸν θεϊκὸ νόμο τῆς Γραφῆς. Ὁ ἀνθρώπινος νόμος ἀπορρέει ἀπὸ αὐτὸν τὸν αἰώνιο νόμο, παρόλο πὺν αὐτὸ ἰσχύει μόνο στὸ βαθμὸ πὺν ἀντανακλᾷ τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ. Τὸ φῶς τοῦ φυσικοῦ λόγου «ὅπουδῆποτε διακρίνουμε τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ, εἶναι ἀπλᾶ τὸ ἀποτύπωμα τοῦ θεϊκοῦ φωτὸς σὲ μᾶς. Καὶ ἐπομένως εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ὁ φυσικός νόμος εἶναι ἀπλᾶ ἡ ἔλλογη συμμετοχὴ τῶν δημιουργημάτων στὸν αἰώνιο νόμο» (ST I-II.91.2). Ὁ φυσικός νόμος ἀφορᾷ τὰ πράγματα πρὸς τὰ ὁποῖα ἔχουμε κάποια ροπή, ἀλλὰ ὄχι αὐθόρμητα. Ὁ λόγος μας, θεωρώντας αὐτὸν τὸν ἐμφυτο νόμο, μᾶς ὀδηγεῖ σὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Ὅταν κατευθυνόμαστε πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸ, εἶναι κάτι καλὸ, ἐνῶ ὅταν τὸν ἀποφεύγουμε εἶναι κάτι κακὸ: «Καὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ πὺν τὸ καλὸ ἔχει τὴ φύση ἐνὸς σκοποῦ καὶ τὸ κακὸ τὴ φύση τοῦ ἀντίθετου, ὁ λόγος ἀπὸ τὴ φύση κατανοεῖ ὡς καλὸ ὄλα τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἔχουν μιὰ φυσικὴ ροπή, καὶ ἐπομένως εἶναι πράγματα πὺν πρέπει μὲ ἐνεργὸ τρόπο νὰ ἀναζητηθοῦν, καὶ καταλαβαίνει, ἀντιθέτως, κάποια πράγματα ὡς κακά, καὶ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀποφευχθοῦν» (ST I-II.94.2). Τὸ παράδειγμα πὺν δίνει ὁ Ἀκινάτης προέρχεται ἀπὸ τὶς *Νεαρές* τοῦ Ἰουστινιανοῦ (νομοθεσία ρωμαϊκοῦ δικαίου τὸν 6ο αἰῶνα, ἡ ὁποία εἶναι μέρος τῆς θεμελίωσης τοῦ Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικοῦ κανονικοῦ Δικαίου): «Ὁ νόμος τῆς φύσης εἶναι αὐτὸς τὸν ὁποῖο ἔχουν διδαχθεῖ ὄλα τὰ ζῶα, ἓνας νόμος ὄχι εἰδικὰ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος, ἀλλὰ κάποιος πὺν τὸν μοιράζονται ἀπὸ κοινοῦ ὄλα τὰ ζωντανὰ πλάσματα. [...] Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει ἡ ἐνώση τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ θηλυκοῦ, τὴν ὁποία ὀνομάζουμε γάμο. Ἐξ αὐτοῦ καὶ ἡ τεκνοποίησις καὶ ἡ ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν, γιὰ τὸν αὐτὸν εἶναι ἓνας νόμος, πὺν βλέπουμε νὰ τὸν γνωρίζουν καὶ τὰ κατώτατα ζῶα»⁹. Οἱ Ἀνατολικὲς ἀρχές, συνεπῶς, βρίσκονται στὸν πυρῆνα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀκινάτη γιὰ τὸν φυσικὸ νόμο, ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἀριστοτελικὸ πλαίσιο τῶν «σκοπῶν» εἶναι διακριτὸ στὸν Δυτικὸ σχολαστικισμό.

Τὸ ἂν μιὰ πράξις εἶναι σωστὴ ἢ λανθασμένη, γιὰ τὸν Ἀκινάτη, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἂν ὁ σκοπὸς τῆς γίνεται σεβαστὸς ἢ παραβιάζεται. Στὴν περίπτωση τῆς σεξουαλικῆς συνεύρεσης, ὄσο ὁ σκοπὸς τῆς γίνεται σεβαστὸς, αὐτὴ εἶναι ἐνάρετη καὶ σωστὴ (τὸ λάθος δὲν περιλαμβάνεται στὴν πράξις). Ὁ σκοπὸς τῆς σεξουαλικῆς συνεύρεσης εἶναι ἡ διαιώνισις τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ἤτοι ἡ τεκνοποίησις (ST II-II. 153.2). Ἀλλὰ τί συμβαίνει ἂν ὁ

9. *The Institutes of Justinian*, ἐπιμ.-μτφρ. J. B. Moyle (Oxford: Clarendon Press, 1967), 1.2.1, 3-4.

σκοπός τῆς σεξουαλικῆς πράξης παραδιασθεῖ; Ἔχουμε μάθει ὅτι αὐτὸ μπορεῖ νὰ συμβεῖ (1) ἂν ἐμπλέκεται ἡ λαγνεία καὶ ἡ πράξη εἶναι ἀντίθετη μὲ τὸν σωστὸ λόγο, ὁπότε δὲν σέβεται τὸ σκοπὸ τῆς πράξης, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ τεκνοποίηση, καὶ (2) ἂν ἡ πράξη εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴ φυσικὴ τάξη ἢ παραδιάζει τὸν φυσικὸ νόμο. Ἐδῶ ὁ Ἀκινάτης ἀναφέρει ὄχι μόνον τὶς ὁμοφυλόφιλες σεξουαλικές σχέσεις ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνυπαικοῦσιν, τὴν κτηνοβοσκία καὶ κάθε ἄλλη μορφή σεξουαλικῆς πράξης πέρα τῆς συνουσίας μὲ συντετὸ τρόπο – ἐννοώντας μὲ αὐτὸ μόνον τὴν κλασικὴ σωματικὴ ἐπαφή (ST II-II, 154.11).

Ἡ πατερικὴ μαρτυρία

Ἡ πατερικὴ παράδοση (καὶ κυρίως τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ πατερικοῦ corpus) δὲν ἔχει τὸ ἀριστοτελικὸ πλαίσιο τὸ ὁποῖο χρησιμοποιοῖ ὁ Ἀκινάτης μὲ τοὺς συλλογισμοὺς του περὶ αἰτιῶν καὶ σκοπῶν. Ἐντούτοις, τὰ περισσότερα κείμενα θεωροῦν δεδομένο ὅτι ὑπάρχει ἓνας φυσικὸς νόμος, ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἠθικῆς δραστηριότητος, περιλαμβανομένων καὶ τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων. Ὅμοίως θεωρεῖται δεδομένο ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος μπορεῖ λογικὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτός μέσα στὴν συνείδηση κάποιου καὶ μέσα στὴν τάξη τῆς δημιουργίας, καὶ ὅτι ὁ νόμος προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό, πού τὸν ἐπιθυμεῖ ὄντας ὁ Δημιουργὸς του [...]. Ὡστόσο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς Δυτικὲς παραδόσεις οἱ ὁποῖες ἀκολουθοῦν τοὺς σχολαστικούς, στὴν πατερικὴ παράδοση ὁ φυσικὸς νόμος ἐν πολλοῖς λαμβάνεται ὡς δεδομένος καὶ γενικὰ δὲν γίνετα ἀντικείμενο ἐνδελεχοῦς ἀνάλυσης, παρόλο πού συχνὰ ἀνασύρεται ὅταν συζητιοῦνται θέματα σεξουαλικῆς ἠθικῆς ἢ ἡ ἔμφυτη ἠθικὴ αἴσθησις ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων ἀπὸ τὸν Ἀδάμ καὶ ἔπειτα. Ὁ μάρτυρας Ἰουστίνος (100-165 μ.Χ.) εἶναι ἓνα τυπικὸ παράδειγμα, ὅταν τὸν βλέπουμε νὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ Θεὸς δείχνει πῶς κάθε «φυλὴ ἀνθρώπινη εἶναι πάντα καὶ παντοῦ δίκαιη, καὶ κάθε τύπος ἀνθρώπου γνωρίζει ὅτι ἡ μοιχεία, ἡ συνουσία ἐκτὸς γάμου, ὁ φόνος καὶ οὕτω καθέξις εἶναι κακά. Ἄν καὶ ὅλοι διαπράττουν τέτοιες πράξεις, δὲν μποροῦν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ γνώση ὅτι ἁμαρτάνουν ὅποτε ἐνεργοῦν μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο»¹⁰.

Ὁ Εἰρηναῖος τῆς Λυών (130-202 μ.Χ.), πρωτεργάτης μᾶς προσέγγισης πού ἐπαναλήφθηκε ὡς τὸν Ἀκινάτη, συνδέει τὸν πρωταρχικὸ φυσικὸ νόμο τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ νόμο τῆς Γραφῆς. Πρὶν δώσει τὸν γραπτὸ νόμο στοὺς Ἰσραηλίτες (πρῶτα στὸν Νῶε καὶ μετὰ στὸν Μωυσῆ, μὲ ὅλες τὶς τελετουργικὲς του ἀπαγορεύσεις) ὁ Θεὸς πρῶτα τοὺς ἔδωσε τὸν Δεκάλογο, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπλῶς «φυσικὲς ἀρχές» τὶς ὁποῖες εἶχε «ἐμφυτεύσει» στὴν

10. Justin Martyr, Dialogue with Trypho 93.1, στὸ *Dialogue with Trypho (Selections from the Fathers of the Church, Volume 3)*, μτφρ.-ἐπιμ. Thomas B. Falls, Thomas P. Halton and Michael S. Lusser (Washington, DC: Catholic University of America Press, 2003), σ. 144. Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, *Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον διάλογος*, 93 (PG 6, 697A).

άνθρωπότητα έξαρχῆς, καὶ οἱ ὅποιοι εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴ σωτηρία¹¹. Αὐτοῦ ἡ προσέγγιση υἰοθετήθηκε πολὺ ἀργότερα καὶ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ (1296-1359), ὁ ὅποιος ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχει πρῶτα «ὁ φυσικὸς νόμος, ἡ δική μας συνείδηση, ἓνα σταθερὸ βυθόμετρο, ἓνας ὀρθὸς κριτὴς καὶ ἓνας ἀλάνθαστος δάσκαλος», ὁ ὅποιος κατόπιν ἀντηχεῖ μέσα στὸ «μάθημα ποὺ μᾶς δίνεται ἀπὸ τὴ δημιουργία», γιὰ τὸ ὁποῖο μαρτυροῦν ἡ μικρότερη ἀμοιβάδα μέχρι τὸν πιὸ σύνθετο ὄργανισμό, μέσα ἀπὸ τὸν προσανατολισμὸ ποὺ τοὺς ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ Δημιουργό τους. Ὁ γραπτὸς νόμος τοῦ Δεκαλόγου, δοσμένος στὴν Πεντάτευχο, ἐρμηνευμένος καὶ κηρυγμένος ἀπὸ τοὺς Προφῆτες, δόθηκε ἀπλᾶ γιὰ νὰ συνδράμει τὸν ἔμφυτο φυσικὸ νόμο καὶ τὸ νόμο τοῦ βιβλίου τῆς φύσης¹².

Ἐπιστρέφουμε στὸν Εἰρηναῖο, ὁ ὅποιος μᾶς λέει ὅτι μὲ τὸν Χριστὸ αὐτοὶ οἱ νόμοι τῆς μωσαϊκῆς διαθήκης, ποὺ δόθηκαν ὡς παιδαγωγία ἢ ἀκόμη καὶ ὡς τιμωρία, ἀκυρώθηκαν ἀπὸ τὴ νέα «διαθήκη τῆς ἐλευθερίας», ἐνῶ οἱ νόμοι «ποὺ εἶναι φυσικοὶ, καὶ εὐγενεῖς καὶ κοινοὶ σὲ ὅλους» αὐξήθηκαν καὶ διευρύνθηκαν (ΑΗ 4.16.5)¹³. Δὲν εἴμαστε πιὰ δέσμοι τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ἔχουμε ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό, ὅσον ἀφορᾶ καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα μας, διότι Αὐτὸς ἦταν πρῶτα ἐλεύθερος γιὰ μᾶς, στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτό, διότι ἐν Χριστῷ συμβαίνει μιὰ νέα ἔκχυση τοῦ Πνεύματος (ΑΗ 4.33.15)¹⁴, ἡ ὁποία εἶναι ἡ νέα διαθήκη τῆς ἐλευθερίας (ΑΗ 3.10.4)¹⁵. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν καταργεῖ τὸν φυσικὸ νόμο (ὅπως ἐκφράζεται στὸν Δεκάλογο) ἀλλὰ τὸν ἐπεκτείνει ὑπὸ τὴ μορφὴ ἑνὸς εὐαγγελικοῦ νόμου τῆς ἐλευθερίας (Ἰακ. 1:25). Σὲ αὐτὴ τὴ νέα ἀπαλλαγὴ, γινόμαστε δίκαιοι «ἀκολουθώντας τὸν Θεὸ χωρὶς δεσμά» (ΑΗ 4.13.2)¹⁶, ἔτσι ὥστε μὲ ζῆλο νὰ ὑπακοῦμε τὸν οὐράνιο Πατέρα μας ἀπὸ ἀπόλυτη ἀγάπη καὶ χαρὰ. Δὲν ἀπέχουμε ἀπὸ τὴ μοιχεία σὰν σκλάβοι ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ κάνουν, ἀλλὰ ὡς υἱοὶ ἀπέχουμε ἀκόμη καὶ ἀπὸ κάθε λογισμὸ μοιχείας (ΑΗ 4.16.5)¹⁷. Ἐπομένως, ἡ ἐν ὑπακοῇ ἐλευθερία τοῦ Χριστοῦ εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ὑπακοὴ ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ Νόμος, καὶ ἡ ὁποία ἦταν ἡ ὑπακοὴ τοῦ δούλου ἢ οἱ ἔμφυτες προειδοποιήσεις τοῦ

11. Irenaeus, «Against the Heresies» 4.15.1, στὸν τόμ. 1 τοῦ *The Ante-Nicene Fathers*, ἐπιμ. Alexander Roberts, James Donaldson καὶ A. Cleveland Coxe (New York: Christian Literature Publishing Co., 1885· ἐπανεκδ. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1987). Παρακάτω στὸ κείμενο παρατίθεται ὡς ΑΗ (*Against the Heresies*). Εἰρηναίου Λουγδούνου, *Ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε*, Δ', τε', 1 (PG 7/1, 1012B).

12. *Saint Gregory Palamas: The Homilies*, μτφ. Christopher Veniamin (Dalton, PA: Mt Thabor Publishing, 2009), Homily 3.7-8, 17. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία τεσσαράκοντα μία*, Γ' (PG 151, 36B-C). Πρὸβλ. John of Damascus, «The Orthodox Faith», στὸ *St John of Damascus: Writings*, μτφ. Frederic H. Chase, *The Fathers of the Church* 37 (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1981), 4.22. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοαὶς ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Δ', κβ' (PG 94, 1204A).

13. Εἰρηναίου, ὁ.π., Δ', ιστ', 5 - PG 7/1, 1018C.

14. Εἰρηναίου, ὁ.π., Δ', λγ', 15 - PG 7/1, 1083A.

15. Εἰρηναίου, ὁ.π., Γ', ι', 4 - PG 7/1, 876B - 877A.

16. Εἰρηναίου, ὁ.π., Δ', ιγ', 2 - PG 7/1, 1008A.

17. Εἰρηναίου, ὁ.π., Δ', ιστ', 5 - PG 7/1, 1018C - 1019A.

φυσικοῦ νόμου. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ὁμοίως παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν παρότρυνε τοὺς μαθητὲς του μόνο νὰ πορευθοῦν καὶ νὰ μαθητεύσουν «πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Μαθθ. 28:19), ἀλλὰ καὶ νὰ διδάσκουν «αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (28:20). Τὸ δάπτισμα, πόσο μᾶλλον ἢ πίστη στὸν Ἰησοῦ ὡς Σωτῆρα τοῦ κάθε ἀνθρώπου, δὲν ἀρκεῖ γιὰ «νὰ κάνει ἕναν ἄνθρωπο μαθητὴ τοῦ εὐαγγελίου, καθὼς ἡ τήρηση ὅλων τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητη». Παροτρυνόμεσθε νὰ τηρήσουμε «ὄλον τὸν νόμο» τοῦ Χριστοῦ (Ἰακ. 2:10), ἀλλὰ αὐτὸς ὁ νόμος, ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ, μᾶς ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὸν νόμο τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου» (Ρωμ. 8:2)¹⁸. Ὁ φυσικὸς νόμος, γιὰ Πατέρες ὅπως ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Γρηγόριος, εἶναι μέρος τῆς βασικῆς θεολογικῆς γραμματικῆς τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος (349-407) ἐρμηνεύει τὴν παύλεια «συνείδηση» ἢ ὁποία συμμαρτυρεῖ (Ρωμ. 2:14-15) γιὰ τὴν τήρηση τοῦ νόμου ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ ἔχουν τὶς προϋποθέσεις του γραμμένες «ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν», ὡς τὸν φυσικὸ νόμο στὴ συνείδησή τους ἢ «ὡς τοὺς συλλογισμοὺς ἀπὸ τὴν φύση»: «Διότι ἡ συνείδηση καὶ ὁ λόγος ἐπαρκοῦν γιὰ τὴ σταθερότητα τοῦ νόμου»¹⁹. Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὴν ἀνθρωπότητα ἀνεξάρτητη καὶ ἱκανὴ μὲ ἔμφυτο τρόπο νὰ ἐπιλέξει τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ ἀποφύγει τὴν κακία, γιατί, ἀκόμη καὶ πρὶν δοθεῖ ὁ νόμος, ἡ φύση ἐμπιστευόταν τὴν πρόνοια καὶ γνώριζε τί ἦταν κακὸ καὶ τί ἦταν καλὸ. Κάποιος μπορεῖ νὰ ἀνακαλέσει στὴ μνήμη του σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο τὴν ταύτιση ποὺ κάνει ὁ Ἀκινάτης τοῦ αἰώνιου νόμου μὲ τὴν πρόνοια, ταύτιση ποὺ ἐκφράζεται στὸν φυσικὸ νόμο. Ἐπίσης βλέπουμε μιὰ συνήχηση αὐτοῦ στὸν ἅγιο Ἰωάννη Δαμασκηνό (676-749), ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ τὴ συνείδηση «νόμο τοῦ πνεύματος» καὶ γράφει ὅτι ἀτενίζοντας τὴ φύση μποροῦμε νὰ δοῦμε τὴ θεία καθοδήγηση τῶν δημιουργημάτων Του²⁰. Ὅπως λέει ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, «ἂν συγκεντρώσουμε τὸν νοῦ μας ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ μας, δὲν χρειάζομαστε κανέναν ἄλλο δάσκαλο γιὰ νὰ καταλάβουμε τί εἶναι ἀγαθὸ. Ἄν, μέσω τῶν αἰσθήσεών μας, σωστὰ στρέψουμε τὸν νοῦ μας ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας», τότε «τὰ [...] ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται», ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος» [Ρωμ. 1: 20]²¹.

18. *Saint Gregory Palamas: The Homilies*, Homily. 38.7. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία, ὁ.π., ΛΗ' (PG 151, 480C-D).

19. John Chrysostom, «The Epistle to the Romans», Homily 5, στὸν τόμο 11 τοῦ *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Series 1, ἐπιμ. Philip Schaff (Grand Rapids: Eerdmans, 1980), σσ. 364-365. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν, Ὁμιλία Ε' (PG 60, 429B).

20. John of Damascus, *The Orthodox Faith*, 1.1, 1.3, καὶ 4.22, 388. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδόσις, Α', α' καὶ γ' (PG 94, 789B - 792A, 793C - 796A, 796C-D, 1205B).

21. *Saint Gregory Palamas: The Homilies*, Homily 3.7, 17. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΛΗ' (PG 151, 36B).

Ὁ Λόγος (μέ κεφαλαῖο Λ) καί οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ

Βλέπουμε μιὰ παρόμοια διδασκαλία περὶ ἐνὸς ἐμφύτου φυσικοῦ νόμου στὸν Μέγα Βασίλειο (330-379), ἀλλὰ γι' αὐτὸν ὁ φυσικὸς νόμος ἐνώνεται μὲ τὴν εὐρύτερη στωικὴ ἔννοια τῶν σπερματικῶν λόγων, ὅπως συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ Ἀκινάτη μὲ τὸν αἰώνιο νόμο. Ὁ Μέγας Βασίλειος ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀρετὲς ὑπάρχουν σὲ μᾶς ἐκ φύσεως καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει συγγένεια μὲ αὐτὲς ὄχι λόγῳ ἀγωγῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς λόγῳ τῆς ἴδιας τῆς φύσεως τῆς. Ἡ κακία, ὁμοίως, εἶναι κάτι ποῦ ἡ ψυχὴ ἐνστικτωδῶς ἀποφεύγει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ ἡ κακία εἶναι ἀσθένεια τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ ὑγεία τῆς. Λέει ὅτι «ὁ ἀδίδακτος νόμος τῆς φύσεως» μᾶς κάνει νὰ ἐπιλέξουμε αὐτὸ ποῦ περιέχει πλεονεκτήματα γιὰ μᾶς. Ἐπομένως, ξέρουμε ἔμφυτα τὸν χρυσὸ Κανόνα: «Γνωρίζεις τί καλὸ ὀφείλεις νὰ πράξεις ἀπέναντι στὸν πλησίον σου; Τὸ καλὸ ποῦ περιμένεις ἀπὸ αὐτὸν γιὰ σένα. Γνωρίζεις τί εἶναι κακό; Αὐτὸ ποῦ δὲν θὰ ἤθελες νὰ σοῦ κάνει κάποιος ἄλλος».

Ὁ Μέγας Βασίλειος ἐργάζεται πάνω σὲ αὐτὴ τὴν ἰδέα, ἀλλὰ στὴν περίπτωσή του ὁ φυσικὸς νόμος πλησιάζει ἀρκετὰ τὴ νεωτερικὴ ἔννοια τοῦ «ἐνστικτοῦ» ὡς μᾶς ἐσωτερικῆς παρόρμησις ἢ ἀναγκαιότητις, ποῦ ἐπιτρέπει τὴ συνέχισι τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους:

«Ἐπομένως, ἡ ψυχὴ μπορεῖ ἀδιδάκτως νὰ κατορθώνει αὐτὸ ποῦ εἶναι ταιριαστὸ καὶ σύμφωνο μὲ τὴ φύσι. Ὡς ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι ἡ ἐγκράτεια παντοῦ ἐγκωμιάζεται, καὶ ὅλοι παραδέχονται τὴ δικαιοσύνη καὶ θαυμάζουν τὴν ἀνδρεία, ἡ δὲ φρόνησι εἶναι κάτι ποῦ ὅλοι θέλουν νὰ ἔχουν. Οἱ ἀρετὲς ἀφοροῦν τὴν ψυχὴ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἡ ὑγεία ἀφορᾷ τὸ σῶμα. “Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ [...] καὶ οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ’ ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου” (Ἐφεσ. 6:1-4). Δὲν μᾶς λέει ἡ φύσι τὸ ἴδιο; Ὁ Παῦλος δὲν μᾶς διδάσκει κάτι νέο. Μόνο σφίγγει περισσότερο τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως. Ἄν τὸ λιοντάρι ἀγαπάει τὰ μικρά του, ἂν ὁ λύκος μάχεται γιὰ νὰ προστατέψει τὰ μικρά του, μὲ τί θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπολογηθεῖ ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶναι ἄπιστος στὴν ἐντολὴ καὶ παραβιάζει τὴν ἴδια του τὴ φύσι; Ἡ ὁ γιὸς ποῦ προσβάλλει τὸ γῆρας τοῦ πατέρα του ἢ ὁ πατέρας ποῦ ὁ δευτερος γάμος του τὸν ἔκανε νὰ ξεχάσει τὸ πρῶτο του παιδί;»²² Σὲ ἄλλο κείμενο ὁ Μέγας Βασίλειος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ δὲν διδάσκεται, ἀλλὰ ἐμφυτεύθηκε σὲ μᾶς στὴν «ἀρχικὴ μας δημιουργία» ὡς μία «ἐν σπέρματι ἀρχή». Εἶναι ἡ φυσικὴ ἀρχή, ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ τὸ «ἐναρκτήριο σημεῖο γιὰ τὴν ἰδιοποίησι τῆς ἀγάπης ὡς δικῆς μας. Ἐχοντας λάβει αὐτὴ τὴ σπορά, ἄς τὴν καλλιεργήσουμε μὲ συνέπεια στὸ σχολεῖο τῶν

22. Basil of Caesarea, *The Hexameron* 9.3-4, στὸν τόμο 8 τοῦ *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Series 2, ἐπιμ. Philip Schaff καὶ Henry Wace (New York: Scribner’s Sons, 1895). Μέγας Βασίλειος, *Ἡ ἑξαήμερος* 9, 17. Βασίλειος *Ὁμιλίαι Θ’ εἰς τὴν ἑξαήμερον*, Θ’, γ’ - δ’ (PG 29, 196A - 197A).

ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄς τὴν ἀναθρέψουμε μὲ ἱκανότητα. Καὶ μεγαλώνοντας, ἄς ἀυξηθεῖ σὲ τελειότητα μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ». Μᾶς παροτρύνει «νὰ σπεύσουμε μὲ ζῆλο νὰ ἀφυπνίσουμε τὴ σπίθα τῆς θεϊκῆς ἀγάπης πού εἶναι κρυμμένη μέσα» μας. Μὲ αὐτὴ τὴ σπορὰ ἔρχεται ἡ δύναμη νὰ ἐφαρμοσεῖς καὶ νὰ κατορθώσεις κάθε ἐντολή. Ὁ Θεὸς μᾶς δίνει ἐξίσου τὴ γνώση πῶς νὰ τὸν ἀκολουθήσουμε (τὸν φυσικὸ νόμο καὶ τὴ σπορὰ τῆς ἀγάπης) καί, μαζὶ μὲ αὐτά, τὴ δύναμη νὰ ζήσουμε μιὰ ζωὴ ἀρετῆς ἢ νὰ διαστρεβλώσουμε αὐτὴ τὴ δύναμη καὶ νὰ ἀκολουθήσουμε τὸ κακό²³. Μὲ τὸν Μέγα Βασίλειο βλέπουμε πολὺ καθαρὰ ὅτι ὁ φυσικὸς νόμος εἶναι στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὴ θεία πρόνοια ὑπὸ τὴ μορφὴ τῶν ἐμφυτων σπερμάτων ἀγάπης, μὲ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς μᾶς ὁδηγεῖ ἀκόμη περισσότερο σὲ μιὰ πῶς στενὴ ἔνωση μὲ Αὐτὸν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ. Ὁ στοχαστὴς πού περισσότερο ἀναπτύσσει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ συλλογισμό γιὰ τὸν φυσικὸ νόμο (στὸ βαθμὸ πού αὐτὸς ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἓνα εἶδος τῆς θεολογικῆς θεώρησης περὶ πρόνοιας καὶ θεϊκῆς καθοδήγησης γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ τὸ ἀνάστημα τοῦ Χριστοῦ) εἶναι ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς (580-662), μὲ τὴ διδασκαλία του περὶ τῶν λόγων. Θέλω νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἡ χρῆση τοῦ ὄρου «λόγοι» ἀπὸ τὸν Μάξιμο εἶναι ἓνα εἶδος συλλογισμοῦ ἐκ τοῦ φυσικοῦ νόμου. Οἱ λόγοι εἶναι ἀναρίθμητες «προϋπάρχουσες» αἰώνιες θεϊκὲς αἰτίες ἢ ιδέες, ἀρχές, δυνατότητες, προθέσεις, ἀκόμη καὶ «ἐπιθυμίες» ἀπὸ τὸ κάθε καὶ γιὰ κάθε δημιουργημένο ὄν πού ὑπάρχει ἢ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει. Τὸ νοηματικὸ εὔρος μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Μάξιμος χρησιμοποιοῖ τὴν ἔννοια λόγοι καλύπτει σὲ μεγάλο βαθμὸ αὐτὸ πού εἶδαμε νωρίτερα μὲ τὸν Μέγα Βασίλειο, ὅπου οἱ σπερματικοὶ λόγοι ἦταν οἱ «νόμοι» ἢ οἱ «ἀρχές» πού καθοδηγοῦν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ προσώπου, καθὼς καὶ οἱ αἰτίες ἐνεργοποίησης τοῦ προσώπου γιὰ τὴν ἐνάρετη πράξη ἐντὸς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πρὸς χάρη τοῦ ἀγαθοῦ. Ὡς σχέδια γιὰ τὰ δημιουργημένα πλάσματα (ὡς θεία πρόνοια, τὴν ὁποία ἀνέκαθεν σκέφτεται ὁ Θεός) οἱ λόγοι εἶναι τὰ μέσα, οἱ νόμοι ἢ οἱ θελήσεις, μέσω τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθοδηγεῖ τὴν κανονικὴ ἀνάπτυξη κάθε πράγματος. Μαζὶ οἱ λόγοι βρῖσκουν τὴ συνοχή τους καὶ «ἐμπεριέχονται» στὸν ἓνα δημιουργικὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ, ὅπως περιγράφεται στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννη, πού εἶναι ὁ Θεός, Αὐτὸς πού αἰώνια ὑπερβαίνει τὰ δημιουργημένα πράγματα:

«Μὲ τὸν λόγο του καὶ τὴ σοφία του δημιούργησε καὶ συνεχίζει νὰ δημιουργεῖ ὅλα τὰ πράγματα (τὰ καθολικὰ ὅπως καὶ τὰ ἐπιμέρους) τὴν κατάλληλη στιγμή. Πιστεύουμε, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ὁ λόγος τῶν ἀγγέλων προηγήθηκε καὶ καθοδήγησε τὴ δημιουργία τους. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸ καθεὶνα ἀπὸ τὰ πλάσματα καὶ τίς δυνάμεις πού γεμίζουν τὸν κόσμο ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπεράνω μας. Ὁ λόγος τῶν ἀνθρωπίνων πλασμάτων παρόμοια προηγήθηκε τῆς δημιουργίας τους, καὶ (γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε γιὰ τὰ ἐπιμέ-

23. Basil of Caesarea, “Long Rules: Selections”, *On the Human Condition*, ἐπιμ.-μτφρ. Nonna Verna Harrison (Crestwood, NY: SVS Press, 2005), Q.2, Ans. 1, 112-113. Βασιλείου, *Ὁροι κατὰ πλάτος*, Ἐρώτησις Β΄, Ἀπόκρισις, α΄ (PG 31, 908C - 909B).

ρους) ένα λόγος προηγήθηκε της δημιουργίας όλων όσων έλαβαν την ύπαρξή τους από τον Θεό»²⁴.

Όταν ο Θεός δημιουργεί, *έξωτερικεύει* τις αιώνιες ιδέες για την προνοια της δημιουργίας, αυτούς τους νόμους ή τις θελήσεις που έχει στη σκέψη του αιώνα. Σπέρνει τις ιδέες του, ενεργοποιεί τις δυνατότητες και πραγματώνει τις θείες του προθέσεις. Τώρα τα πάντα έχουν το λόγο τους, όχι μόνο τα καθέκαστα δημιουργήματα (όπως π.χ. ο Πέτρος ή ο αρχάγγελος Γαβριήλ) αλλά, αν πάρουμε κατά λέξη τον Μάξιμο, και όλα τα καθολικά. Συνεπώς, οίτιο γενικές πραγματικότητες, όπως οί θρησκευτικέσ κοινοότητες ή άκόμη και τά έθνη, μπορεί τó καθένα από αυτά νά έχει τó λόγο τής ύπαρξής του. Αυτή ή πολλαπλότητα τών *λόγων* είναι υπεύθυνη για τήν πολλαπλότητα τού σύμπαντος, ενώ ή όργάνωση τού σύμπαντος δικαιολογεί τή νομιμότητα τών θείκων άρχων υπό τή μορφή νόμων ή θελήσεων.

Έδω έχουμε μία βασική διάκριση. Πρώτον, υπάρχει ó *λόγος* ή «οί άρχέσ όλων τών όντων που υπάρχουν ούσιωδώς», αιώνα και άκίνητα έντός τού Θεού, και μετά έμφανίζονται μέσα στη δημιουργία. Και δεύτερον, υπάρχει ó *τρόπος* ή ή ενεργής έκφραση στη ζωή τού δημιουργήματος, τού σκοπού του, που μπορεί νά ακολουθει στενά τήν άρχή τού «είναι» του (*λόγος*) ή μπορεί νά αποκλίνει από αυτήν και νά διαστρεβλώνεται ή ζωή τού δημιουργήματος. Έπομένως, ó *τρόπος* τού «είναι» κάθε δημιουργήματος μπορεί νά είναι σέ άρμονία με τόν *λόγο* του ή σέ άπόκλιση από αυτόν, ανάλογα με τήν καλλιέργεια τής άρετής τού δημιουργήματος και τού βαθμού με τον όποιο έμμένει στό θέλημα τού Θεού ή στό νόμο που προορίζεται γι' αυτό²⁵. Ός εκ τούτου, ένας άνθρωπος μπορεί νά άγνοεί τόν φυσικό νόμο που ρυθμίζει τó είναι του ή μπορεί νά μεγαλώσει υπό τó φώς αυτού μέσα στην πληρότητα τού άναστήματος τού Χριστού. Οί *λόγοι* ή οί άρχέσ όλων τών πραγμάτων μπορεί νά γίνουν άντιληπτά μέσω τής θεώρησης, ή όποία εικονίζει τή θεία άένα θεώρηση τών *λόγων*²⁶. Άλλά για νά συμβεί αυτή ή θεώρηση (*θεωρία*), πρέπει νά υπάρχει κάθαρη ή *άσκηση* τής καρδιάς. Πρέπει νά υπάρξει ή *καλλιέργεια* τής *άγάπης* και τών *άρετών*.

Όλοι οί *λόγοι* τελικά όρίζουν τή συνοχή τους έν Χριστώ. Διαμένουν σέ Αυτόν και Αυτός είναι παρών έντός κάθε *λόγου* στην αιωνιότητα και μέσα στη δημιουργία. Ό *Λόγος* είναι στό κέντρο ένός κύκλου, και οί πολλοί *λόγοι* είναι όπως οί άκτίνες αυτού τού κύκλου, όπως οί άκτίνες ένός τροχού²⁷. Ό ένας θεϊκός *Λόγος* είναι πολλοί *λόγοι* και οί πολλοί *λόγοι*

24. Maximus the Confessor, Ambiguum 7.16, στο *On Difficulties in the Church Fathers: The Ambigua*, τόμ. 1, έπιμ.-μτφρ. Nicholas Constat (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014), σσ. 94-97. Μαξίμου Όμολογητού, *Περί διαφόρων άποριών τών άγιων Διονυσίου και Γρηγορίου* (PG 91, 1080A).

25. Maximus the Confessor, Ambiguum 42, *δ.π.*, τόμ. 2, έπιμ.-μτφρ. Nicholas Constat (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014), σσ. 148-149. Μαξίμου Όμολογητού, *Περί διαφόρων άποριών* (PG 91, 1149C - 1152B).

26. Ό.π., 37, 78-89. Μαξίμου Όμολογητού, *δ.π.*, (PG 91, 1136D - 1137C).

27. Maximus the Confessor, Ambiguum 7.20, *δ.π.*, τόμ. 1, σσ. 100-103. Άγίου Μαξίμου τού Όμολογητού, *δ.π.*, (PG 91, 1081B-D).

εἶναι ἕνας Λόγος, πού διαμένει ἐντός ὄλων τῶν πραγμάτων, ὀδηγώντας τα μέσω τοῦ Πνεύματός Του:

«Οἱ πολλοὶ λόγοι εἶναι ἕνας Λόγος, βλέπουμε ὅτι ὅλα τὰ πράγματα σχετίζονται μὲ Αὐτὸν χωρὶς νὰ συγχέονται μὲ Αὐτόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ οὐσιαστικὸς καὶ προσωπικὰ διακριτὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ Πατέρα, ἡ καταγωγή καὶ ἡ αἰτία ὄλων τῶν πραγμάτων, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα» [Κολ. 1:16, Ρωμ. 11:36]²⁸.

Ὁ Μάξιμος εἶναι πολὺ ξεκάθαρος σχετικὰ μὲ τὴν ἠθικὴ σημασίαν τῶν λόγων. Ἐμμένοντας στὸν Χριστό, τὸν θεῖο Λόγο, καὶ θεωρώντας τὴ μαρτυρίαν του στὴν Γραφή, ἀντιλαμβάνομαστε τοὺς λόγους τῶν ἐντολῶν τοῦ ἐνὸς Λόγου, δηλαδὴ τὴν προέκταση τοῦ Δεκάλογου, γιὰ τὴν ὁποία εἶχε μιλήσει προγενέστερα ὁ Εἰρηναῖος καὶ ἡ ὁποία λανθάνει μέσα στὶς ἀρετὲς [...] ²⁹. Μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς πίστεως (μὴ ἐνέργειαν ἐκφρασμένη ἀμυδρὰ στὴν διεργασία τῶν ἀρετῶν μέσα στὴ χριστιανικὴ ζωὴ) καὶ ὑποστηριζόμενοι πράγματι ἀπὸ τοὺς λόγους τοὺς ἴδιους, πού προμηνύουν καὶ ὀδηγοῦν σὲ μελλοντικὰ ἀγαθὰ, ὁ Ἕνας, ὁ Ἐρχόμενος (Ἰω. 11:27) ἐκχέει τὴ χάριν Του σὲ μᾶς ἀπὸ τὸ μέλλον³⁰. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ φυσικὸς νόμος ἢ οἱ λόγοι τῶν ἐντολῶν πάντοτε ὀμιλοῦν γιὰ τὸν ἕνα Λόγο, πού ὁ κανόνας τῆς βασιλείας Του εἶναι ἡ ἀγάπη.

Ὁμοφυλοφιλία

Θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ξεκάθαρο ἀπὸ τώρα ὅτι ἡ ὀρθόδοξη παράδοση περιέχει σὲ κάποια μορφή αὐτὸ πού ἐμφανίζεται ἀργότερα στὸν Ἀκινάτη μὲ τὴ διδασκαλία του περὶ φυσικοῦ νόμου. Αὐτὴ ἡ ἔννοια εἶναι εὐρύχωρη – μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ «συλλογισμὸς μὲ βάση τὸν φυσικὸ νόμο» ἢ μὴ «θεωρία τῆς θείας πρόνοιας», καθὼς καὶ ἡ συμπονετικὴ καθοδήγηση καὶ διακυβέρνηση τῆς ζωῆς μας. Ἀλλὰ σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτὴ τῶν Πατέρων ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις, ὅπως συνέβη καὶ στὸν Ἀκινάτη. Ἐπομένως, μποροῦμε ἄραγε νὰ ποῦμε ὅτι, σύμφωνα μὲ τοὺς Πατέρες, οἱ ὀμοφυλόφιλες σχέσεις ἀποκλείονται, ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξὴ τους βρῖσκεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν φυσικὸ νόμο;

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, σὲ μὴ ἀρκετὰ γνωστὴ καὶ βαρυσή-

28. Σύγκρινε μὲ Dionysius the Areopagite, *On the Divine Names* 5.6, Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ Θεῶν ὀνομάτων*, ε', 6 (PG 3, 820C - 821A).

29. Maximus the Confessor, *Ambiguum* 7.16, ὁ.π., τόμ. 1., σσ. 94-95. Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ὁ.π. (PG 91, 1077C - 1080A).

30. Maximus the Confessor, *Ad Thalassium* 54, παρατίθεται στὸ Paul Blowers, "Aligning and reorienting the passible self: Maximus the Confessor's virtue ethics", *Studies in Christian Ethics* 26.3 (2013): 342. Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον, περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς Θείας Γραφῆς*, Ἐρώτησις ΝΔ', (PG 90, 524A-C).

μαντη όμιλία πάνω στο χωρίο *Πρός Ρωμαίους* 1:26-27, διαφωνεί με την όμοφυλοφιλία, με έξαιρετικά καυστική γλώσσα. Πρέπει να είπωθεϊ έδω ότι με τον όρο «όμοφυλοφιλία» δέν έννοώ την όμοφυλοφιλική ταυτότητα, μιās και ή ίδια ή έννοια μιās έπεξεργασμένης ψυχικής ταυτότητας ή όποια βασίζεται στην έλξη από τό ίδιο φύλο πρέπει καθαρά να πούμε ότι δέν ύπηρεχε στον κόσμο της ύστερης αρχαιότητας. Ό Χρυσόστομος λέει ότι αυτοί που εμπλέκονται σε όμοφυλόφιλη δραστηριότητα, «παρασύρονται σε αυτή τη τερατώδη παραφροσύνη». Είναι «χειρότεροι και από τους φονιάδες», μιās και ένας όμοφυλόφιλος «καταστρέφει την ψυχή μαζί με τό σώμα», χειρότερος και από τους ενούχους, οι όποιοι «άκρωτηριάζουν τη φύση» και «είναι μιá όμοίωση της κολάσεως [...]. Σκεφτείτε πόσο βαρύν είναι αυτό τό άμάρτημα, που έξαναγκάζει την κόλαση να έμφανιστεί πριν την ώρα της»³¹. Κάτι που διατρέχει όλη αυτήν την όμιλία, είναι ή γλώσσα του φυσικού νόμου.

Ό Χρυσόστομος ξανά και ξανά επαναλαμβάνει, όλο και πιό καθαρά, ότι αυτοί που κρίνονται ένοχοι για «παράλογο πόθο προς άλλους άνδρες» δυσφημούν «αυτό που ήταν φυσικό», κυνηγούν κάτι που είναι «ένάντια στη φύση» και «άντιθετο τόσο στο νόμο όσο και στη φύση»³². Αυτό που είναι άντιθετο στη φύση αποτελεί (ύποστηρίζει ό Χρυσόστομος) κατά κάποιον τρόπο μιá παρωδία της απόλαυσης, καθώς είναι άηδιαστικό και ιδιαίτερα άποκρουστικό, άντιθετα με την «αύθεντική απόλαυση [...], ή όποια είναι σύμφωνη με τη φύση». Αυτή ή ψεύτικη απόλαυση, που είναι και παρωδία της απόλαυσης, συμβαίνει όταν ό Θεός έγκαταλείπει κάποιον (έχει στον νοϋ του τό Ρωμ. 1:26) και όλα τά «πράγματα άνακατεύονται», με τη διδασκαλία κάποιου να είναι «σατανική» και ή ζωή του «διαβολική» κατά κάποιον τρόπο, βασισμένη στην παρωδία και στη συνειδητή έξέγερση ένάντια στον Δημιουργό του και τό νόμο Του. Η όμοφυλόφιλη απόλαυση είναι μιá επιθυμία που δέν ακολουθεϊ την κανονική φυσική πορεία που θεσπίσθηκε από τον Δημιουργό της και δέν παραμένει έντός των όρθων όρίων. Έπομένως, για τον Χρυσόστομο, «κάθε τι που ύπερβαίνει τους νόμους τους προκαθορισμένους από τον Θεό, έλκεται από τερατώδη πράγματα και όχι από αυτά που είναι τά συνήθη». Έδω παρομοιάζει τις όμοφυλόφιλες πράξεις με τό να πεινάς αλλά να τρώς χώμα και χαλίκια ή με τό να πίνεις λασπωμένο νερό όταν διψάς.

Η «άνομη αγάπη» της όμοφυλοφιλίας είναι έργο του διαδόλου (ώς ό επιδέξιος στασιαστής που θα δάλει στον άνθρωπο τον πειρασμό να ύπαρξει ως Θεός, να κάνει τους δικούς του νόμους, να θέσει τη ζωή ύπό τό νόμο του διαδόλου), και προκαλεϊ ένα πόλεμο έντός της φύσεως διαχωρί-

31. Maximus the Confessor, *Questiones et Dubia* 190, στο *St. Maximus the Confessor's Questions and Doubts*, μτφρ. Despina D. Prassas (DeKalb: Northern Illinois University Press, 2010), σ. 136. Άγίου Μαξίμου του Όμολογητού, *Πενύσεις, και άποκρίσεις και έρωτήσεις και έκλογαϊ διαφόρων κεφαλαίων άπορομένων*, Έρωτήσεις ΛΖ' (PG 90, 816B - 817A).

32. Chrysostom, *Romans*, Homily 4, 355, 357-58. Ίωάννου Χρυσοστόμου, *Έρμηγεία*, ό.π., Δ', α', β', γ' (PG 60, 417A, 419C, 420A-B) και Δ', α', β' (PG 60, 416D - 417B, 419A).

ζοντας τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο φύλο, πού εἶναι μία σάρκα, καὶ ἐνώνοντάς τα ξανά σὲ μιὰ διαβολικὴ παρωδία: «Ὁ διάβολος ἐπομένως χωρῖσε τὰ φύλα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ ἔκανε δύο μέρη αὐτὸ πού ἦταν ἓνα, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ [...]. Αὐτὰ τὰ ἴδια δύο μέρη προκάλεσαν πόλεμο ἐνάντια στοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ ἀνάμεσά τους»³³. Ὁ διάβολος, μὲ τὴν ὁμοφυλόφιλη ἀγάπη, στοχεύει στὸ νὰ ἀπο-δημιουργήσει τὴ φύση. Βλέπει ὅτι εἶναι φυσικὴ ἢ ἐπιθυμία πού ἔλκει τὰ φύλα νὰ εἶναι μαζί, ἐπομένως προσπαθεῖ νὰ κόψει αὐτὸ τὸ δεσμό, «ἔτσι ὥστε νὰ καταστρέψει τὸ ἀνθρώπινο εἶδος μέσω τῆς “παράνομης συνουσίας” τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τοῦ πολέμου τοῦ ἐνὸς φύλου μὲ τὸ ἄλλο». Ἀλλὰ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ ἔνταση πού ἔχει ὁ ὁμοφυλόφιλος πόθος; Ὁ Χρυσόστομος λέει (καὶ ἐδῶ ἀπιηγεῖ τὸν Παῦλο καὶ τὸ μοτίβο περὶ εἰδωλολατρίας στὴν Πρώτη ἐπιστολὴ Πρὸς Ρωμαίους) ὅτι προέρχεται ἀπὸ «τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ Θεοῦ», ἢ ὁποῖα τροφοδοτεῖται ἀπὸ τὴν πλήρη ἀνομία ἐκείνων πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον Του, τὴν ἴδια «τροφὴ τοῦ νὰ μὴ ἔχει κάποιος γνῶση τοῦ Θεοῦ. Γιατί, ἀπὸ τὴ στιγμή πού κάποιος ἐξοβελίζει τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ, ὅλα αὐτὰ πού εἶναι καλὰ κατευθεῖαν καταστρέφονται»³⁴.

Ἐτεροφυλοφιλία καὶ παρθενία

Πρὶν καταλήξουμε σὲ εὐκόλα συμπεράσματα, πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι θὰ ἦταν λάθος νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ἡ παραδοσιακὴ θέση γιὰ τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις ἀποτελεῖ μιὰ ἐξιδανίκευση τῆς ἑτεροφυλόφιλης οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ἡ ἴδια ἢ παραδοσιακὴ θέση, πού εἶναι ἐπικριτικὴ ἀπέναντι στὸν ὁμοφυλόφιλο ἔρωτα, δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ (χωρὶς ἐρμηνευτικὴ ἀλλοίωση τῶν κειμένων) γιὰ νὰ ἐγκωμιασθεῖ ἢ φύση τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων πού εἶναι σύμφωνες μὲ τὸν φυσικὸ νόμο καὶ δορῖσκονται στὸν ἑτεροφυλοφιλικὸ γάμο. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ θὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἡ θέση τοῦ Ἀκινάτη γιὰ τὴ σεξουαλικότητα εἶναι σὲ συμφωνία μὲ τὴ βασικὴ πατερικὴ θέση. Ἐξίσου καὶ οἱ δύο ἀντανακλοῦν μιὰ προ-νεωτερικὴ χριστιανικὴ εὐαίσθησις ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα. Ἄν κάποιος ἐπιθυμεῖ νὰ δεχθεῖ τὴν παράδοση πού τιμωρεῖ τὶς ὁμοφυλοφιλικὲς ἐρωτικὲς σχέσεις, τότε πρέπει ἐπίσης νὰ δεχθεῖ τὴν μᾶλλον ὠμὴ γνῶμη τῆς καὶ γιὰ τὶς ἑτεροφυλόφιλες σχέσεις. Αὐτὸ πού ἡ Ὁρθοδοξία μᾶς προσφέρει, εἶναι ἓνα προ-νεωτερικὸ ἀσκητικὸ πακέτο. Βλέπουμε αὐτὴ τὴ βασικὴ θέση νὰ εἶναι πολὺ δημοφιλὴς στὴν ἀγιολογικὴ γραμματεία μὲ τὴ λατρεία τοῦ παρθένου μάρτυρα, καθὼς καὶ σὲ πολλοὺς βίους ἑγγαμῶν ἁγίων πού ὁμως ἐπέλεξαν νὰ ζήσουν ὡς ἀδέλφια: πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ παρθενία θεωρεῖται ὑψηλότερη καὶ πληρέστερη κλήση ἀπ’ ὅ,τι ὁ γάμος, καὶ ὅτι ἡ σεξουαλικὴ πράξις ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὸν σκοπὸ τῆς τεκνοποίησης.

33. Chrysostom, *Romans*, Homily 4, 356 Ἰωάννου Χρυσσοστόμου, ὁ.π., Δ', α' - β' (PG 60, 417B - 418C).

34. Chrysostom, *Romans*, Homily 4, 356, 358. Ἰωάννου Χρυσσοστόμου, ὁ.π., Δ', α' - β', γ' (PG 60, 418A-C, 419C, 420C).

Τὸ βιβλίον τοῦ βου αἰώνα, *Βιβλίον τοῦ ποιμαντικοῦ κανόνα*, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (540-604), μᾶς λέει ὅτι ὁ πνευματικὸς πατέρας θὰ πρέπει νὰ συμβουλεύει τοὺς νυμφευμένους νὰ «συνευρίσκονται ἐρωτικά γιὰ νὰ δημιουργήσουν παιδιά· ἀλλὰ ὅταν ἀλόγιστα ὑποδουλώνονται στὴ συνουσία, μεταθέτουν τὴν εὐκαιρία γιὰ τεκνοποίηση στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀπόλαυσης». Στὸ κείμενο ἀκολουθεῖ μιὰ ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὸ ὅτι τὸ ζευγάρι πρέπει νὰ προσανατολισθεῖ στὸ νὰ ἀποφεύγει νὰ δίνει μεγάλη σημασία στὴν ἀπόλαυση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴ πράξη. Συμβουλεύει «συχνὴ προσευχὴ» γιὰ νὰ ἐξαλειφθεῖ «ἡ συμπερίληψη τῶν παθῶν ποὺ ρυπαίνουν τὸ ἀξιοσέβαστο πρόσωπον τῆς συνουσίας» (*Ποιμαντικὸς κανόνας* 27)³⁵. Ὑπάρχει μιὰ ἐρμηνεία τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὴν φυγὴ τοῦ Λῶτ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῶν Σοδόμων καὶ τὴν καταφυγὴ του στὴν πόλη Ζογόρα, ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται ὡς «ἀπόρριψη τῶν ἄνομων ἀπολαύσεων τῆς σάρκας». Ἡ ἐρμηνεία ἀποβλέπει στὸ νὰ κατορθωθεῖ ἡ ἀσφάλεια μιᾶς συνουσίας, ὅπου δὲν θὰ ἐμπλέκεται κάποιος «στὶς ἀπολαύσεις τῆς σάρκας πέρα ἀπὸ ὅσο καὶ ὅπως εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν τεκνοποίηση». Ἡ ἔγγαμη ζωὴ δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ μιὰ κοσμικὴ καὶ βέδηλη δραστηριότητα, καὶ κατὰ συνέπεια κάποιος χρειάζεται νὰ συνουσιάζεται «μὲ ἐγκράτεια»³⁶. (Ὡς πατέρας τεσσάρων παιδιῶν, δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω τί ἀκριβῶς σημαίνει αὐτό, ἀλλὰ, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, ὁ Γρηγόριος, ὅπως καὶ ἄλλοι Πατέρες, ἀπλῶς εἰκάζουν γιὰ ἓνα ἄγνωστο σὲ αὐτοὺς ἔδαφος). Ἡ ἀγαμία θεωρεῖται «δωρεὰ» καὶ «ἀνώτερο ἀγαθόν», μιᾶς καὶ ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὸν «ζυγὸ τῆς σαρκικῆς ἔνωσης», ἡ ὁποία ὀδηγεῖ σὲ «γῆινες ἀγωνίες». Κάποιος θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώκει «τὸ λιμάνι τοῦ γάμου», μόνο ὅταν βρισκεται στὴν τρικυμία τῶν πειρασμῶν καὶ κινδυνεύει νὰ πνιγεῖ³⁷.

Ὁ Γρηγόριος δὲν εἶναι σὲ αὐτὸ μόνος. Δὲν θὰ ἀναφέρω τὸ σύνολο τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴ ἀσκητικὴ τῆς κλίση, ποὺ συνήθως βλέπει τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις (ἀκόμη καὶ τὶς φυσικὲς καὶ νόμιμες) ὡς σχετιζόμενες μὲ κάποια «μόλυνση». Ἐνα τελευταῖο παράδειγμα θὰ ἀρκοῦσε: βλέπουμε τοῦ ἴδιου εἴδους τὴ διδασκαλία ἐπίσης στὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό. Γράφει ὅτι ἡ παρθενία εἶναι «ἡ συνήθης κατάσταση τῶν ἀγγέλων» καὶ ἡ «δόξα» τῆς εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἀληθινὸς καὶ τέλειος παρθένος, γεννημένος ἀπὸ Παρθένο «χωρὶς σαρκικὴ ἔνωση» καὶ γεννημένος ἀπὸ τὸν Πατέρα «πρὸ πάντων τῶν αἰώνων». Ὁ γάμος εὐλογήθηκε ἀπὸ τὸν Χριστὸ μέσω τῆς παρουσίας του στὸν γάμο στὴν Κανὰ, ἀλλὰ ἡ παρθενία «εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὸ καλόν». Ἡ παρθενία δὲν εἶναι νόμος, γιὰ τὴν δὲν μποροῦν ὅλοι νὰ φτάσουν στὴν τελείωση αὐτή. Ἐπειτα ὁ Δαμασκηνὸς ὑποστηρίζει ὅτι ὁ γάμος εἶναι καλός, ὅταν ἔχει ὡς συνέπεια τὰ παιδιά· ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν παράνομη συνουσία καὶ μέσω τῆς

35. Gregory the Great, «Pastoral Rule 27», στὸ *The Book of Pastoral Rule*, μτφρ.-ἐπιμ. George Demacopoulos (Crestwood, NY: SVS Press, 2007), 171.

36. Ὁ.π., 27, 172.

37. Ὁ.π., 27, 173-174.

νόμιμης συνεύρεσης ἀποτρέπει τὸν παροξυσμὸ τῆς λαγνείας ἀπὸ παρόνομες πράξεις³⁸. Ἐδῶ δὲν βλέπουμε τίποτα ἀπὸ τὴν «ἐνοπιὸν» ὄψη τοῦ γάμου. Παρόλο πὸν αὐτὴ ἐμφανίζεται στὴν παράδοση (γιὰ παράδειγμα στὴ στέψη τῶν νεόνυμφων), δὲν εἶναι ἡ πρώτη ὄψη τοῦ γάμου τὴν ὁποία ἀναφέρουν οἱ Πατέρες ὅταν προκύπτει αὐτὸ τὸ θέμα. Τουναντίον, ἐστιάζουν στὴν τεκνοποίηση καὶ στὴ λύτρωση ἀπὸ τὴ φωτιὰ τῆς λαγνείας. Ὁ γάμος, συνεπῶς, εἶναι βέβαια καλὸς ἀλλὰ, μὲ μιὰ κίνηση πὸν ξαφνιάζει ἐμᾶς, πὸν στὰ αὐτιά μας ἤχει ἡ γλώσσα τῆς «καρποφορίας» («καρπὸν τῆς κοιλίας») στὴν τελετὴ τοῦ γάμου, ὁ Δαμασκηνὸς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παρθενία εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὸ γάμο, λόγω τοῦ ὅτι χαρακτηρίζεται ἀπὸ «τὴ γονιμότητα τῆς ψυχῆς καὶ προσφέρει προσευχὴς στὸν Θεὸ ὡς ἕναν ἐποχιακὸ καρπὸ»³⁹. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει, γιατί ὁ Δαμασκηνὸς (ὅπως καὶ ὁ Φίλων, ὁ Γρηγόριος Νύσσης κατὰ πολλοὺς, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ Μάξιμος Ὁμολογητὴς καὶ ὁ Ἰωάννης Σκῶτος Ἐριγένης – ἀλλὰ ὄχι ὁ Αὐγουστίνος ἢ ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα πρὶν τὴν Πτῶση ἦταν ἄφυλη⁴⁰. Ὁ Θεὸς πὸν προγνώριζε ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα θὰ πέσει καὶ θὰ χρειαστεῖ τὸ ἀνθρώπινο γένος νὰ συνεχιστεῖ, δημιούργησε τὸν χωρισμὸ μεταξὺ ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴ διάκριση τῶν φύλων καὶ πρὸ τῆς πτώσεως, ὁ Δαμασκηνὸς μᾶς λέει πὸς «ἡ παρθενία ἐφαρμοζόταν στὸν παράδεισο». Ἡ σεξουαλικὴ πράξι συμβαίνει ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶση: «Γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη φυλὴ ἀπὸ τὴν ἐλάττωση καὶ τελικὰ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὸ θάνατο, ἐπινοήθηκε ὁ γάμος, ἔτσι ὥστε μετὰ τὴ γέννηση τῶν παιδιῶν ἡ ἀνθρώπινη φυλὴ νὰ μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ»⁴¹. Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀντλήσουμε μιὰ θεολογία τῆς συμπληρωματικότητας ἀπὸ μιὰ θεολογικὴ ὀπτικὴ πὸν ἀντιλαμβάνεται τὸ χωρισμὸ τῶν φύλων ὡς ἕνας εἶδος προπρωτικοῦ, μεταπρωτικοῦ, δεύτερου καλύτερου ἐναλλακτικοῦ σχεδίου.

Ἐπίλογος

Ἐπομένως τί μπορεῖ νὰ σημαίνουν ὅλα τὰ παραπάνω; Ἡ προ-νεωτερικὴ διδασκαλία γιὰ τὴ σεξουαλικότητα (πὸν τὴν ἀσπάζεται καὶ ἡ σύγχρονη Ὁρθοδοξία) βεδαιότατα δὲν ὑποστηρίζει τὴν εὐλογία τῶν ὁμοφυλόφιλων σχέσεων, πόσο μᾶλλον τὸν ἰσχυρισμὸ μερικῶν ὁμοφυλόφιλων

38. John of Damascus, *On the Orthodox Faith*, 4.24, 396. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἔκδοσις*, Δ', κδ' (PG 94, 1209B - 1212A).

39. John of Damascus, *ὁ.π.*, 4.24, 396-97. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *ὁ.π.*, Δ', κδ' (PG 94, 1212A).

40. Δὲς Bryce Rich, "Beyond Male and Female: Gender Essentialism and Orthodoxy" (PhD dissertation, University of Chicago, 2017), σσ. 57-96, καὶ Valerie A. Karras, "Patristic views on the ontology of gender", στὸ *Personhood: Orthodox Christianity and the Connection between Body, Mind, and Soul*, ἐπιμ. John T. Chirban (Westport: Bergin & Garvey, 1996), σσ. 113-119.

41. John of Damascus, *ὁ.π.*, 4.24, 394. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *ὁ.π.*, Δ', κδ' (PG 94, 1208A).

ὅτι δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ μιὰ ἐγγενῆ ἐπιθυμία γιὰ τὸ ἴδιο φύλο, ἐπιθυμία πού φυσιολογικά ἐκφράζεται στὴ σεξουαλικότητα. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν οἱ ὁμοφυλόφιλοι πού ἔχουν ὁμοφυλόφιλες ἐρωτικές σχέσεις σὲ ἕνα πλαίσιο δέσμευσης καὶ πιστότητας ταυτίζονται ὄντως μὲ αὐτούς πού εἶχαν ὁμοφυλόφιλες ἐρωτικές σχέσεις τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων. (Στὴν πραγματικότητα μοῦ φαίνεται ὅτι οἱ ὁμοφυλόφιλες σχέσεις σὲ ἕνα πλαίσιο δέσμευσης καὶ πιστότητας εἶναι κάτι πραγματικά νέο στὴ χριστιανικὴ ἱστορία, παρόλο πού οἱ γενετήσιες πράξεις δὲν εἶναι φυσικά καθόλου κάτι νέο. Ἐπομένως ἡ ἐρώτηση εἶναι: Ἡ προσθήκη τῆς αὐτοθυσιαστικῆς ἀγάπης σὲ αὐτὲς τὶς ἐρωτικές σχέσεις ἀλλάζει καθόλου τὸν «μὴ φυσικό» χαρακτήρα τους; Ἡ παροῦσα μελέτη εἶναι μιὰ προσπάθεια ἀρχικοῦ ξεκαθαρίσματος τοῦ πεδίου, γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ ἔπειτα αὐτὸ τὸ ἐρώτημα.) Ἄλλὰ *παράλληλα καὶ μὲ τὸν ἴδιο βαθμὸ σπουδαιότητας* ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἴδιας πατερικῆς παράδοσης συχνὰ ἐπιδεικνύεται μιὰ ἀπορριπτικὴ στάση καὶ πρὸς τὴν ἐρωτικὴ ἔνωση τοῦ παραδοσιακοῦ ἑτεροφυλόφιλου γάμου. Εἶναι γνωστό (συχνὰ μὲ τὴν ἐπισήμανση ὅτι αὐτὸ εἶναι ἕνα ἐναλλακτικὸ σχέδιο) ὅτι ὁ γάμος ἦταν στὴν πρόθεση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας, μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἄνδρα καὶ τῆς γυναίκας, ἀλλὰ αὐτὸ σήμαινε κυρίως ὅτι δόθηκε στὸν ἄνδρα «ἕνας βοηθὸς καὶ γιὰ τὴν συνέχιση τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους», ὅπως ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβώνα τὸ θέτει⁴². Ἡ παρθενία θεωρεῖται μιὰ ὑψηλότερη κατάσταση καί, ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε, δίνει ἀληθινὴ ἐξουσία σὲ κάποιον μέσα στὴν Ὁρθοδοξία. Πολλοὶ ἄνθρωποι, ἰδιαίτερα στὴ Βόρεια Ἀμερικὴ, προσπαθοῦν νὰ κάνουν τὴν Ὁρθοδοξία ἕνα «φιλικὸ πρὸς τὴν οἰκογένεια» ὄχυρὸ τῶν παραδοσιακῶν ἐξουσιῶν, ἐγκωμιάζοντας «τὴν παραδοσιακὴ οἰκογένεια» μὲ τὰ πολλὰ παιδιά, τὶς μεγάλες σὲ χρονικὴ διάρκειά θείες λειτουργίες, τὶς περισσότερες νηστείες, τὸ θηλασμὸ τῶν παιδιῶν μέχρι τὰ 4, τὴν ἄρνηση τοῦ ἐμβολιασμοῦ, τὴν κατ' οἶκον ἐκπαίδευση μέχρι τὸ πανεπιστήμιο. Ἄς τὴν ὀνομάσουμε ὑπερ-συντηρητικὴ παραδοσιοκρατία⁴³.

Ἄλλὰ ἡ Ὁρθοδοξία στὴν παραδοσιακὴ της μορφή, ὅπως εἶδαμε, εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ τὴν παραδοσιοκρατία. Εἶναι ριζικὰ ἐσχατολογικὴ, ἀκόμα καὶ κατὰ τῆς οἰκογένειας. Εἶναι μιὰ *ἄσκηση* σὲ κατάσταση συναγερομοῦ, ἄσκηση γιὰ νὰ παραχθεῖ τὸ ἀπαραίτητο «λάδι» γιὰ τὶς χρειαζόμενες λυχνίες, στοχεύοντας στὴν ὅλο καὶ πιὸ στενὴ ἔνωση μὲ τὸν Νυμφίο, καθὼς ἡ πόρτα τοῦ νυμφώνα σιγά-σιγά θὰ κλείσει γιὰ πάντα – καὶ τὸ ὑψηλότερο στάδιο προϋποθέτει τὴν παρθενία ὡς ἕνα εἶδος ἀναγκαιότητας. Ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι ὑπερβολικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι κατὰ τῆς οἰκογένειας, τὸ λιγότερο πού μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ εἶναι πὼς ἔχει μιὰ καχύποπτη, ἀκόμη καὶ πατερναλιστικὴ στάση ἀπέναντι στὴν

42. “Service of betrothal”, μτφρ. Ephrem (Lash), <https://web.archive.org/web/20160404145908/http://www.anastasis.org.uk:80/betrotha.htm>.

43. Σ.τ.Μ.: Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τὶς φράσεις Granola Orthodoxy ἢ Granola Traditionalism. Granola εἶναι ἕνα παρασκευάσμα μὲ σάρι καὶ ξηροὺς καρπούς. Μοιάζει μὲ τὰ κόλλυβα.

οικογενειακή ζωή. Τώρα, αν αυτό δεν μοιάζει με την έμπειρία των περισσότερων έξ ήμων σήμερα στην Όρθοδοξία, αυτό συμβαίνει (και αυτό αποτελεί πραγματικά τη βασική μου θέση), διότι ή σύγχρονη «ύπέρ της οικογένειας» Όρθοδοξία είναι ίσως εξίσου μιά νεωτερική έπινόηση, όπως και ό,τι σκέφτονται οί λίγοι πιστοί όρθόδοξοι χριστιανοί πού θά ήθελαν νά όρίσουν εκ νέου τόν γάμο έτσι ώστε νά περιλαμβάνει έναλλακτικές σεξουαλικότητες.

Υπάρχουν τόσα πολλά στην όρθόδοξη παράδοση πού είναι ξένα σ' έμάς, και συχνά τά άγνοούμε σκόπιμα όταν συγκρούονται με την έπιλεγμένη νεωτερική μας ευαισθησία – τόν ιδιαίτερο τρόπο ζωής μας, είτε αυτός είναι «φιλελεύθερος» είτε «συντηρητικός». Πόσοι Όρθόδοξοι θά ύποστήριζαν σήμερα την ιδέα ότι ύπάρχει μιá προσδιορισμένη «φύση», μη περιγράψιμη από την έπιστήμη, αλλά διαθέσιμη σε όλους άπλως μέσω του στοχασμού, και ότι αυτή ή φύση έχει συγκεκριμένους, λογικά έξακριθωμένους νόμους πού προστάζουν όλη τη δραστηριότητά μας από τόν έρωτα μέχρι τó θάνατο – μιá ιδέα πού έλπίζω ότι έδειξα πώς μπορεί κάποιος νά βρει μέσα στην παράδοση; Σκέφτομαι ότι οί περισσότεροι Όρθόδοξοι είναι άγνωστικιστές σε σχέση με τόν φυσικό νόμο και ό τρόπος με τόν όποιο προχωρούν είναι σαν ή φύση νά είναι καταρχάς όπως την περιγράφει ή έπιστήμη και έπειτα όπως την έρμηνεύουν ύπό τó φώς τών έπιθυμιών τους και τών προσδοκιών τους. Άς μιλήσουμε ειλικρινά: πρέπει άραγε νά δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή στην έπιχειρηματολογία τών Πατέρων με θεμέλιο τόν φυσικό νόμο, ενώ άγνοούμε την ξεπερασμένη κοσμολογία τους; Όταν έρχεται στο προσκήνιο τó θέμα της παράδοσης, όλοι διακρίνουμε και επιλέγουμε. Πρέπει νά διακρίνουμε και νά επιλέξουμε με βάση την παράδοση! Άλλά τó έρώτημα είναι: Ποιά είναι τά σωστά όρια αυτής της θεολογικής διάκρισης και έπιλογής; Τί συγκροτεί ή τί δέν συγκροτεί ένα κανονιστικό σταθερό κριτήριο μέσα στην παράδοση; Ποιά είναι τά όρια της άενης έπινόησης της παράδοσης; Και σε ποιό βαθμό ή «ζωντανή παράδοση» (zhivoe predanie), άγαπημένη τών σύγχρονων ρώσων θεολόγων, διαφέρει τόσο πολύ από ό,τι προηγήθηκε, ώστε τελικά νά είναι όντως μιá διαφορετική πραγματικότητα ή άκόμη και νά γίνεται μιá θνησιγενής, μιá ψεύτικη παράδοση, μιá διαστρέβλωση της Όρθοδοξίας;

Αυτό πού χρειαζόμαστε στην όρθόδοξη θεολογία σήμερα είναι μεγαλύτερη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι συνεχώς έπινοούμε παράδοση. Αυτό τó χρέος είναι μέρος της προσπάθειάς μας νά κατανοήσουμε την προ-νεωτερική όπτική της Όρθοδοξίας ως νεωτερικοί πού έχουμε χωριστεί από τόν κόσμο της λόγω του κολοσσού πού λέγεται νεωτερική Δύση, με τόν βαθιά άντιχριστιανικό χαρακτήρα της, χαρακτήρα άποστάτη⁴⁴.

44. Δες Brandon Gallaher, “The Orthodox moment: The Holy and Great Council in Crete and Orthodoxy’s encounter with the West: On learning to love the Church”, *Sobornost*, 39.2 (2017): 26-71, και “Orthodoxy and the West – The problem of Orthodox self-criticism in Christos Yannaras”, *Polis, Ontology, Ecclesial Event: Engaging with Christos Yannaras’ Thought*, έπιμ. Sotiris Mitralexis (Cambridge, UK: James Clarke & Co, 2018).

Ἄλλὰ γιὰ νὰ εἶμαστε τόσο συνειδητοποιημένοι, χρειάζομαστε ἐπίσης περισσότερο θεολογικὸ πειραματισμὸ σκέψης, κι ἔτσι νὰ βροῦμε τὶς δικές μας ἀπαντήσεις στὶς σύγχρονες προκλήσεις τῆς νεωτερικῆς Δύσης πρὸς τὴν Ὁρθοδοξία, κι ὄχι ἀπλῶς μέσω τοῦ μηρυκασμοῦ τῶν πολλῶν ἀποτυχημένων Δυτικῶν θεολογικῶν ἀπαντήσεων στὰ σύγχρονα προβλήματα ἐντὸς ἐνὸς Ἀνατολικοῦ πλαισίου (ἐγὼ ὁ ἴδιος θὰ συμπεριλάμβανα σ' αὐτές, τὶς θεολογικὲς ἀπαντήσεις πολλῶν Δυτικῶν ἐκκλησιῶν γιὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία, ἀκόμη καὶ ἂν ἔχουμε πολλὰ νὰ διδαχθοῦμε ἀπὸ αὐτοὺς ποιμαντικά). Θὰ ἐξηγήσω τί ἐννοῶ μὲ τὸν ὄρο «πειραματισμὸ» σὲ λίγο. Ἄλλὰ πρῶτα, ὅλα ὅσα λέω προϋποθέτουν (καὶ αὐτὸ εἶναι κρίσιμο γιὰ ἕναν Ὁρθόδοξο πὺν ὑποφέρει σήμερα ἀπὸ ἕνα στείρο «πατρολογισμὸ») ὅτι ἡ θεολογία δὲν εἶναι μιὰ μερικὴ ἐπανάληψη λεγομένων τοῦ παρελθόντος, συνταγῶν καὶ ἰδεῶν τῶν Πατέρων, ἀλλὰ μιὰ προσπάθεια νὰ φανταστοῦμε ξανά τὴν οὐσία τῆς σκέψης τους σὲ πλαίσια καὶ συνάψεις πὺν εἶναι καινούργια (ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁμοφυλόφιλες σχέσεις μὲ δέσμευση καὶ πιστότητα) καὶ ἐπομένως ἄγνωστα γιὰ τοὺς Πατέρες. Αὐτὴ ἡ οὐσία τῆς παράδοσης εἶναι τὸ πατερικὸ «ὄραμα», «ἡ ζῶσα παράδοση» ἢ «τὸ πνεῦμα καὶ τὸ φρόνημα τῶν Πατέρων» πὺν καλούμαστε νὰ ἀποκτήσουμε. Ὁ πατέρας Γεώργιος Φλωρόφσκυ τὸ θέτει ὡς ἑξῆς:

«Μόλις χθὲς τὸ ἐρώτημα μοῦ τέθηκε, στὸ πατρολογικὸ μου σεμινάριο, ἀπὸ ἕνα ἐκ τῶν συμμετεχόντων: Ἀπολαμβάνουμε ἰδιαίτερα, εἶπε, τὴν ἀνάγνωση τῶν Πατέρων, ἀλλὰ ποιὰ εἶναι ἡ “αὐθεντία” τους; Ὑποτίθεται ὅτι πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦμε ἀπὸ αὐτοὺς ἀκόμη καὶ αὐτὸ πὺν ὀλοφάνερα εἶναι “διατυπωμένο ὑπὸ τὶς συνθήκες τῆς ἱστορικῆς τους περιστασης” καὶ πιθανότατα εἶναι ἀνακριβές, ἀκατάλληλο, ἀκόμη καὶ λανθασμένο; Ἡ ἀπάντησή μου ἦταν προφανῶς, ὄχι. Ὁχι μόνο γιὰτί, ὅπως συνεχῶς τονίζεται, μόνο ἡ συμφωνία τῶν Πατέρων (τὸ *consensus patrum*) εἶναι δεσμευτικὸ (καὶ ὅσο μὲ ἀφορᾶ, δὲν μοῦ ἀρέσει αὐτὴ ἡ φράση). Ἡ “αὐθεντία” τῶν Πατέρων δὲν εἶναι ἕνα παπικὸ διάταγμα (*dictatus papae*). Καθοδηγοῦν καὶ μαρτυροῦν, τίποτε περισσότερο. Τὸ ὄραμά τους εἶναι “ἐκ τῆς αὐθεντίας”, ὄχι ἀναγκαστικὰ τὰ λόγια τους. Μελετώντας τοὺς Πατέρες εἶμαστε ἀναγκασμένοι νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὰ προβλήματα, καὶ μετὰ νὰ τοὺς ἀκολουθήσουμε, ἀλλὰ μὲ δημιουργικὸ τρόπο, ὄχι μὲ διάθεση ἐπανάληψης [...]. Τόσοι στὴν ἐποχὴ μας συνεχίζουν νὰ ψάχνουν γιὰ ἀπαντήσεις ἐκ τῆς αὐθεντίας, ἀκόμη καὶ πρὶν νὰ ἀναμετρηθοῦν μὲ ὅποιοδήποτε πρόβλημα. Ἔχω τὴν τύχη νὰ ἔχω στὰ σεμινάρια μου φοιτητὲς πὺν μελετοῦν τοὺς Πατέρες, ἐπειδὴ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ δημιουργικὴ θεολογία, καὶ ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὴν ἱστορία ἢ τὴν ἀρχαιολογία»⁴⁵.

Αὐτὸ στὴν πραγματικότητα σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἕνα ἰκανὸ κομμάτι θεολογικῆς σκέψης πὺν φωνάζει ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ γίνε, ἂν ὁ θεολόγος

45. Brandon Gallaher, “Georges Florovsky on reading the life of St Seraphim”, *Sobornost* 27.1 (2005), 62, καὶ στὴ συλλογὴ: *The Patristic Witness of Georges Florovsky: Essential Writings*, ἐπιμ. Brandon Gallaher καὶ Paul Ladouceur (London: Bloomsbury-T&T Clark, 2019).

πρόκειται να καταθέσει μιὰ πιστὴ καὶ σύγχρονη ἔκφραση τῆς παράδοσης καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅτι ὑπάρχουν ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς παράδοσης ποὺ ἀπλὰ ἀδικοῦν τὴ βασικὴ δομὴ τῆς θείας διδασκαλίας, γιατί εἶναι λανθασμένες. Ἡ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε καλύτερα, δὲν σώζει ἡ ἐξωτερικὴ ἔκφραση, ἂν θεολογικὰ εἶναι ἐλλιπὴς σὲ βασικὲς ἔννοιες. Ἐδῶ ἴσως ἐμπίπτουν καὶ θέσεις ὑπὲρ τῆς εὐλογίας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῶν ὁμοφυλόφιλων σχέσεων ποὺ τελοῦν ὑπὸ δέσμευση καὶ πιστότητα. Ἀλλὰ ἐδῶ ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἐμπίπτουν καὶ θέσεις τῆς φιλικῆς πρὸς τὴν ἑτερόφυλη οἰκογένεια ὑπερσυντηρητικῆς Ὁρθοδοξίας ποὺ ἀναφέρθηκε προηγουμένως. Γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν ἀλήθεια, πρέπει νὰ πειραματιστοῦμε. Μερικὲς φορὲς λέω στοὺς φοιτητές μου ὅτι, γιὰ νὰ κατανοήσουμε μιὰ θεολογικὴ θέση, πρέπει νὰ θέλουμε νὰ τὴν ἀποσυναρμολογήσουμε, ὥστε νὰ τὴν ξανασυναρμολογήσουμε (ὅπως ἓνα ἐπιτραπέζιο ρολόι). Ἕνας τρόπος νὰ τὸ κάνουμε αὐτό, εἶναι νὰ παρουσιάσουμε τὶς ἀντιτιθέμενες θέσεις, δοκιμάζοντας τὴν καθεμία ἐναλλάξ, ὅπως κάποιος θὰ ἔκανε μὲ ἓνα ζευγάρι παπούτσια, δοκιμάζοντάς τα γιὰ νὰ δεῖ ἂν εἶναι τὸ κατάλληλο νούμερο. Ἄν ἀληθινὰ ταιριάζει στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Ζῶντος Χριστοῦ. Ἄς πειραματιστοῦμε τώρα καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀκολουθώντας τοὺς ἅγιους Πατέρες, ἀντιμετωπίζοντας τὰ πραγματικὰ προβλήματα, ἀπαντώντας σὲ αὐτὰ δημιουργικὰ μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωντανῆς παράδοσης καὶ ὄχι παράγοντας ἀκόμη μιὰ ἀποτυχημένη θεολογία τῆς ἐπανάληψης.

